

EMPIRICKÉ VÝZKUMY NA KATEDŘE MARXISTICKO-LENINSKÉ SOCIOLOGIE (1978 – 1981)

PhDr. JIŘÍ BURIÁNEK, CSc.

Jestliže si soudobá sociologie může na něco naříkat, pak to rozhodně není nedostatek empirických sociologických výzkumů. Právě naopak: v záplavě dílčích šetření, výzkumů, průzkumů a sond se dnes stěží dokážeme orientovat a celá řada cenných informací zapadne bez povšimnutí. Důvodů je jistě několik, patří k nim také skutečnost, že závěrečné zprávy z výzkumů obvykle nejsou publikovány, ba co víc, nejsou systematicky anotovány a bibliograficky podchyceny. Nezřídka se též stává, že i v případě, kdy se nám podaří takovouto zprávu vystopovat, není k dispozici než v jediném archívním exempláři, anebo není k dispozici vůbec. Vzhledem k tomu, že se v poslední době stále častěji objevuje konstatování, že empirické výzkumy v Československu se dostaly na dobrou řemeslnou úroveň (což nemůže být důvodem k sebeuspokojení), je třeba dvojnásob litovat toho, že taková kvanta dat, údajů a faktů zůstávají ležet ladem a zčásti dokonce skryta v anonymitě. Je přirozené, že málokterý výzkum přinese senzační údaje, atraktivní empirickou informaci, nebo výraznou metodologickou inovaci, což se většinou považuje za nezbytný předpoklad pro to, aby výsledky byly publikovány. Zastáváme však názor, že i každý rutinní — samozřejmě solidně provedený — empirický výzkum zasluhuje pozornost; alespoň v té míře, aby byl vzat na vědomí, což mimochodem může být cennou oporou pro boj s tendencí donekonečna opakovat výzkumy na stále stejná témata.

Vedení těmito úvahami přistupujeme nyní k stručné informaci o empirických výzkumech, realizovaných na katedře marxisticko-leninské sociologie v letech 1978 až 1981. Časové vymezení horizontu této zprávy není dáno jinak než pragmaticky: sleduje údobí od opětovného zřízení samostatné katedry až do současnosti. Nejde tedy o bilanci v rámci určitého plánovacího období nebo při příležitosti nějakého výročí; pohled na kumulující se empirický materiál nám zavalil podnět k tomuto shrnutí výsledků naší práce. Ještě dříve než přikročíme k vlastnímu komentáři, je třeba učinit důležitou poznámku.

Provádění empirických sociologických výzkumů aplikačního charakteru není a nemůže být hlavním úkolem akademického pracoviště. Na druhé straně však vystupují do popředí naléhavé úkoly přestavby vysokoškolského studia, změny učebních plánů a programů, změny nikoli formální, ale obsahové. Součástí těchto změn je i posílení důrazu na odborné praxe studentů, na získávání konkrétních praktických zkušeností u každého studenta oboru, a to pochopitelně i v jedné z nejdůležitějších složek odborného profilu absolventa, v připravenosti realizovat sociologický výzkum na základě konkrétní společenské objednávky. V tomto ohledu se jeví potřeba dostat studenty do těsného kontaktu s běžnou výzkumnou praxí jako velice aktuální. Právě tyto výchovné aspekty jsme měli při výběru jednotlivých témat a výzkumných úkolů na zřeteli, snažili jsme se, aby se na výzkumech mohli v maximální míře podílet sami studenti. V řadě případů se to skutečně podařilo a ke zdaru *každého* zde uváděného výzkumu posluchači v té či oné míře přispěli.

Dlužno ovšem poznamenat, že takto koncipovaná výzkumná činnost přináší i další efekty. Stále intenzivnější volání po spojení vědy s praxí vychází ze snahy pomoci především výrobní sféře při řešení konkrétních problémů, dále zvědeckovat procesy řízení, rozvíjet sociální plánování apod. Sociologický výzkum může v tomto směru pozitivně působit. Současně realizace každého výzkumu přináší podněty pro rozvoj sociologické metodologie, protože nově se objevující problémy vyžadují také nové způsoby a metody jejich řešení. Ve vztahu k fakultě přináší výzkumná činnost také nezanedbatelné efekty ekonomické povahy. V celkovém pohledu tedy nemůže být pochyb o užitečnosti takovýchto akcí. Domníváme se, že tyto aspekty je třeba brát v souvislosti s hodnocením výsledků výzkumné práce v úvahu.

V naší zprávě o provedených výzkumech uvedeme u každého výzkumu základní údaje. Protože nebudeme uvádět složení autorských kolektivů, chceme upozornit na to, že jsme plně akceptovali metodu týmové práce. Nepočítáme-li studenty oboru, pak se členy řešitelských kolektivů stávali nejenom někteří členové katedry, ale také externí spolupracovníci.¹⁾

Výzkumné úkoly budeme v naší zprávě řadit chronologicky. Všechny byly řešeny na základě hospodářské smlouvy a u všech byla katedra garantem řešení. To je třeba uvést proto, že vedle těchto úkolů se jak členové katedry, tak studenti (v rámci diplomových prací nebo prací do soutěže SVOČ) podíleli na dalších empirických výzkumech, které se ovšem nestaly součástí katedrálního plánu výzkumu. Proto je také do našeho přehledu nezařazujeme.

¹⁾ Chceme jim při této příležitosti poděkovat za spolupráci, přičemž považujeme za svou povinnost učinit tak jmenovitě u PhDr. Pavla Kuchaře a ing. Dalibora Holdy, CSc. ze Studijně metodického střediska ÚML UK a u prom. soc. Jaroslava Dostála z Výchovného střediska energetiky v Tušimicích.

VHČ FF UK č. 17/1978

Dělníci stavebních závodů Státních lesů
ČSR

Zadavatel: Ministerstvo lesního a vodního hospodářství ČSR

Odpovědný řešitel: dr. Jiří Buriánek

Zahájení prací: červen 1978

Ukončení prací: březen 1979

Výzkumný úkol volně navázal na předchozí akce v rámci resortu. Měl deskriptivní charakter, avšak jeho cílem bylo také získání podnětů pro zaměření sociální politiky. Předmětem byly podmínky práce a života dělníků problémy reflexe těchto podmínek ve vědomí pracovníků a její důsledky pro stabilizaci pracovních sil. Výchozí problém spočíval zhruba v tom, že podmínky na pracovištích jsou horší než u podniků ve stavebnictví. Za těchto okolností bylo třeba věnovat velkou pozornost úrovni podnikové péče o pracující.

Objektem výzkumu se stali stavební dělníci na čtyřech závodech (Praha, Plzeň, Teplice, Frýdek-Místek), vybraných záměrně podle míry problémovosti. Pro každý závod byla určena kvóta respondentů, kteří byli vybíráni náhodným výběrem. Oporou pro tento krok byl předvýzkum, který zpřesnil naše informace o závodech: na všechny závody jsme zaslali stručný dotazník.

Nástrojem pro sběr dat byl dotazník, sloužící jako podklad pro *standardizovaný rozhovor*. V některých případech bylo použito pouze dotazníku, metodologický experiment potvrdil spolehlivost obou forem sběru dat. Sběr dat proběhl v září 1978 za účasti 17 tazatelů — studentů 3. ročníku. Díky roztržštěnosti jednotlivých pracovišť byl sběr dat velmi náročný. Bylo shromážděno 517 vyplněných dotazníků. Na každém závodě jsme šetřili zhruba jednu čtvrtinu pracovníků v dělnických profesích.

Z výsledků šetření zasluhují pozornost ty, které přesvědčivě dokumentují předpokládané odlišnosti mezi jednotlivými lokalitami závodů. Fluktuálně nejvíce ohrožené závody se nacházejí ve vysoce industrializovaných oblastech. Výše mzdy není s to tyto tendence kompenzovat. Přidělování bytů nepřináší očekávaný stabilizační efekt. Z hlediska péče o pracující se ukázalo jako významné řešení otázky dopravy na pracoviště, zajištění přechodného ubytování a stravování pracovníků. Z hlediska životního způsobu respondentů nás upoutala skutečnost, že více než polovina si dovolenou buď vůbec nevybrala, nebo ji strávila doma. Z hlediska pracovního procesu byla věnována podrobná pozornost otázkám organizace práce, vybavenosti pracovišť, informovanosti pracovníků a úrovně řízení. Jako významný se ukazoval vliv odměňování na celkovou spokojenost pracovníků. V celkovém pohledu byli dělníci nejvíce spokojeni s mezilidskými vztahy, nejméně s péčí o pracující.

Sociotechnická doporučení byla formulována na základě konfrontace řídí-

cích pracovníků (expertní dotazník) a výsledků šetření. Byla orientována na klíčové oblasti péče podniku o pracující s přihlédnutím ke specifické jednotlivých závodů.

Výsledky výzkumu shrnuje závěrečná zpráva o rozsahu 108 stran plus přílohy. Předpokládá se, že v příštích letech bude podobné šetření opakováno.

VHČ FF UK č. 19/1978

Pracovní a sociální podmínky života na
odloučených pracovištích n. p. Povodí Ohře

Zadavatel: Povodí Ohře, n. p., Chomutov

Odpovědný řešitel: dr. Miloslav Petrušek, CSc

Zahájení prací: červenec 1978

Ukončení prací: listopad 1978

Tento aplikovaný výzkum s výrazným sociotechnickým zaměřením byl zcela záměrně vybrán jako trochu atypický — vzhledem k malému rozsahu souboru (27 hrázných, resp. pomocných zaměstnanců), ale také k metodickému přístupu je možno řadit ho mezi monografické výzkumy spíše kvalitativně založené. Předmětem bylo psychologické a sociální klima na odloučených pracovištích, kde zadavatel registroval problémy soužití např. dvou rodin, problémy kooperace mezi pracovníky i problémy týkající se celkového způsobu života apod. Výzkum se na popis těchto okolností podrobně zaměřil s cílem:

- a) doplnit komplexní program péče o pracující,
- b) zlepšovat, případně regulovat interpersonální vztahy,
- c) zkvalitnění postupu přijímání nových pracovníků.

Cílům výzkumu byla podřízena i jeho metodika: byl použit polostandardizovaný rozhovor (záznamový arch, libovolné pořadí jednotlivých okruhů otázek). V roli tazatelů působili velmi úspěšně posluchači 4. ročníku. Vedle základního kvantitativního vyhodnocení výsledků šetření byly podrobně zpracovány údaje o sociálních kontaktech pracovníků do podoby *kontaktoqramů*.

Pro výzkumné účely jsme také provedli transformaci Smékalova temperamentového dotazníku — předpokládali jsme, že psychologické proměnné mohou zachytit „podhoubí“ některých konfliktů. Hypotéza tohoto druhu byla výzkumem potvrzena, nezjistilo se však, že by hrázní představovali nějak výrazně odlišnou skupinu (i když výsledky tohoto šetření jsme důsledně chápali jenom jako hrubou orientaci). V náznacích se prokázala souvislost mezi psychologickým typem a postoji pracovníka (např. k nadřízeným). Výzkum zdůraznil úlohu odpovědnějšího výběru pracovníků — i když se jedná o jednotlivce, může mít ve zvláštních podmínkách odloučeného pracoviště silně konfliktogenní vliv.

Operacionalizace předmětu výzkumu vycházela z těchto klíčových momentů:

sociální minulost pracovníka (včetně psychologických dispozic) — sociální přítomnost (ve vztahu subjektivních složek, především spokojenosti respondenta, a objektivních podmínek práce) — perspektivy a aspirace. Zjistili jsme např., že do tohoto povolání přicházejí lidé z různých oborů, přičemž přechod do nové funkce znamená spíše „mobilitní pokles“.

Z konkrétních problémů zaslouží pozornost nespokojenost se systémem rozdělování prémie i fungováním mechanismů kontroly práce. Zaměřili jsme se i na otázku informovanosti. Na základě názorů samotných respondentů jsme se pak pokusili zkonstruovat ideální model hrázného.

V další části závěrečné zprávy (celkem 135 stran plus příloha) pak byly uvedeny studenty zpracované dílčí „monografie“ jednotlivých vodních děl. Výzkum uzavírá podrobný návrh sociotechnických doporučení.

VHČ FF UK č. 20/1978

Sekundární analýza sociologických
výzkumů v energetice

Zadavatel: VSE Elektrárny SSM Tušimice

Odpovědný řešitel: PhDr. Jitka Havlová

Zahájení prací: říjen 1978

Ukončení prací: prosinec 1978

Cílem výzkumu bylo zpřehlednit a případně zobecnit bohatý empirický materiál, shromážděný v sedmdesátých letech při provádění sociologických výzkumů v energetice. Analyzováno bylo 18 výzkumných zpráv o rozsahu 3338 stran — nešlo tedy o sekundární analýzu v nejpřesnějším slova smyslu (chyběla primární data), ale o postup, který při použití málo obvyklých technik (modifikace obsahové analýzy) obohatil pohled na problematiku a vnesl do sebraných údajů základní řád. Metodický postup byl založen na výpisu všech výroků o relacích mezi 34 základními proměnnými, používaných při charakterizování sociálního klimatu na závodech, a výroků majících ráz sociotechnických doporučení. Tento výpis a jeho obsahovou analýzu prováděli studenti 4. ročníku, výsledky této analýzy pak byly zachyceny jednak v matici proměnných (a poté vyjádřeny pomocí indexů), jednak v podobě grafů (konstruovaných též pro každý jednotlivý závod). Byl získán podrobný přehled o tom, na které proměnné každá zkoumaná proměnná působí a jaká je extenzita tohoto působení.

Taktéž sociotechnická doporučení (bylo jich celkem 646) byla tímto postupem kvantitativně vyjádřena, a to i v náznacích třídění druhého stupně (sice bez statistického testování, zato však v několikerém vzájemném porovnání „podle závodů“, „podle objektu“, „podle realizátora“). Zjistili jsme, že téma výzkumu dosti jednoznačně určuje strukturu výsledných doporučení. Konstatovali jsme

ovšem poměrně malou adresnost sociotechnických návrhů, neboť většinou je realizátorem závod a objektem doporučení rovněž celý závod. I v tom spočívají překážky bránící rozsáhlejšímu zobecnění výzkumných závěrů. Z hlediska obsahu doporučení je zajímavé, že nejčastěji se týkají oblasti rekreace a volného času, případně péče o pracující vůbec, jen málo se objevují doporučení orientovaná na samotnou práci dotazovaných. Pro potřeby řídicích orgánů byly vytypovány základní směry sociální politiky v jednotlivých oblastech, a to podle toho, na co se doporučení orientovala nejčastěji.

Výzkum vyústil v závěr, že možnosti zobecnění výsledků jednotlivých empirických výzkumů jsou omezené, zvláště neexistuje-li systém archivace primárních dat. Protože metodika řešení úkolu představovala ojedinelý metodologický experiment a protože souvisela s řešením obecnějších metodologických problémů (otázka možností a předpokladů techniky sekundární analýzy), snažili jsme se, kromě výzkumné zprávy (99 stran), o metodice šetření informovat širší veřejnost (na semináři pracovníků energetiky v Chomutově v r. 1978).

VHČ FF UK č. 33/1979

I. etapa — Sociální adaptace pracovníků
v energetice

Zadavatel: VSE Tušimice

Odpovědný řešitel: PhDr. Jitka Havlová

V průběhu roku probíhaly paralelně práce na dvou odlišných úkolech pro potřeby energetiky. Cílem této etapy bylo zpracovat teoretickou studii o problematice sociální adaptace. Vedle teoretických východisek a modelových koncepcí řešení problematiky adaptace pracovníků byly ve studii uplatněny i výsledky sekundární analýzy výzkumných zpráv a další empirické materiály z resortu (výzkumy učňů). Otázky adaptace nebyly analyzovány pouze z hlediska přijímání nových pracovníků, byla věnována nemalá pozornost procesům re-adaptace pracovníků a zdůrazněna nutnost uplatňovat specifický přístup k jednotlivým věkovým, ale také profesním skupinám. Výsledná podkladová studie se snažila důsledně spojit všechny poznatky o sociální adaptaci se specifickou situací v energetických provozech.

Studie o rozsahu 54 stran vyústila v náměty jak pro sféru řízení, tak pro další výzkumnou činnost. Byla doplněna návrhem evidence průběhu adaptačního procesu na základě posouzení rizikovosti nově přijímaného pracovníka (bodový systém na základě empiricky zjištěných souvislostí) a systematického sledování příčin odchodu pracovníků.

O zkušenostech z výzkumu referoval J. Buriánek na celostátním semináři

„Adaptace pracovníků v energetice“ (Karlovy Vary, říjen 1980), publikováno ve sborníku ze semináře.

II. etapa — Ideový projekt výzkumu pracovních skupin v československé energetice

Vedoucí týmu: PhDr. Miloslav Petrusek, CSc.

Tento úvodní projekt připravil půdu pro dlouhodobé sledování problematiky formování a fungování pracovních skupin v energetice. Jeho základ tvoří podrobná teoretická analýza problému, rozbor příčin, které vedly sociologii k zájmu o malé sociální skupiny, i kritiku nejvýznamnějších koncepcí buržoazní mikrosociologie. Analyzovány byly především klíčové kategorie, a to zejména vztah formální a neformální struktury. Byly posouzeny přednosti a nedostatky všech technik zkoumání pracovních skupin. Na základě toho byl vytvořen základní operacionální model zkoumání pracovní skupiny. Projekt završuje úvahu o výběru vzorku a o harmonogramu výzkumu. Ideový projekt výzkumu pracovních skupin byl zpracován na sklonku roku 1978 (rozsah 54 stran).

V roce 1979 pokračovaly práce na tomto úkolu rozpracováním teoretických východisek, zpřesňováním operacionalizace a ověřování některých speciálních technik (byl přepracován FIRO-B test W. Schutze, test skupinových dimenzí J. Hemphiella apod.). Byla specifikována strategie výzkumné akce, rozhodnuto o provedení prvního šetření na elektrárně Počerady a o dalším postupu prací. Projekt byl upraven s ohledem na to, že měly být šetřeny skupiny řídicí energetické bloky.

Druhou etapu výzkumného úkolu VHČ FF UK č. 33/1979 zakončilo zpracování *pracovního projektu* výzkumu pracovních skupin na energetických blocích (vedoucí týmu: PhDr. Jiří Buriánek). Součástí projektu byl definitivní návrh výzkumné techniky včetně způsobů zpracování dat.

VHČ FF UK č. 37/1979

Pracovní a sociální podmínky pracovníků
k. p. Energoprojekt

Zadavatel: KPÚIO Energoprojekt, Praha

Odpovědný řešitel: PhDr. Jiří Buriánek

Zahájení prací: září 1979

Ukončení prací: červenec 1980

Předmětem uvedeného výzkumu se staly pracovní a sociální podmínky u rozhodující skupiny pracovníků podniku, u pracovníků v projekci. Objektem naše-

ho šetření by lo všech sedm závodů, a i když jsme ze šetření vyloučili malá pracoviště (několik v Praze, další pak v různých městech ČSR), byla námi sledovaná populace bohatě geograficky diferencována. Např. některá pracoviště na Slovensku organizačně spadala pod pražské závody, přitom dva závody měly na Slovensku své hlavní sídlo. Sběr dat byl tedy organizačně velmi náročný a byl komplikován i neochotou jednoho ze závodů. Tyto charakteristiky objektu nás přirozeně vedly k tomu, že jsme podrobně sledovali problémy výměny informací a všechny hypotézy jsme vážali na odlišnosti jednotlivých lokalit.

Cílem výzkumu bylo získat podněty pro zpracování komplexních programů péče o pracující. V tomto směru šlo tedy o standardní výzkum aplikovaného charakteru. Ukázalo se ovšem, že otázky podnikové péče o pracující nehrají takovou roli, jako některé problémy okolo organizace práce. Třebaže náš výzkum přispěl k objasnění souvislosti spokojenosti pracovníků s prací i s péčí podniku a flukтуаční tendence, v závěrech výzkumu se objevil požadavek provést speciální výzkum organizace práce a řízení, protože hlavní těžiště problémů spočívalo právě v komplikovaných organizačních a řídicích strukturách.

Technikou sběru dat byl dotazník, při jeho distribuci pomáhali studenti 2. ročníku a externí spolupracovníci. Celkově bylo strojově zpracováno 959 dotazníků.

Z výsledků je možno povšimnout si těch, které dokumentují skutečnost, že zájímavost práce a spokojenost respondenta s ní může kompenzovat značně nepříznivé pracovní podmínky. Flukтуаční tendence nebyly příliš výrazné, přestože šlo o podnik s vysokým podílem mladých pracovníků. V hodnocení podnikové péče se objevily rozdíly v jednotlivých závodech.

Součástí závěrečné zprávy z výzkumu (123 stran, příloha) je i přehled sociotechnických doporučení.

VHČ FF UK č. 48/1980

Pracovní skupiny řídicí energetické bloky -
Počerady 1980

Zadavatel: VSE Tušimice

Odpovědný řešitel: PhDr. Jiří Buriánek

Zahájení prací: duben 1980

Ukončení prací: prosinec 1980

Výzkumný úkol bezprostředně navázal na předchozí projektové práce. Na základě provedených metodických experimentů dopracoval návrh metodiky, uvedený v pracovním projektu a dále precizoval způsob zpracování dat. Hlavním úkolem této etapy prací bylo ověřit nosnost metodiky v praxi.

Terénní šetření proběhlo v září na elektrárně Počerady (byly přibrány

ještě dvě skupiny z elektrárny Tušimice). Sběr dat byl současně vyvrcholením výzkumné praxe 4. ročníku. I když je možno tuto akci označit jako předvýzkum ve vztahu k dalším plánovaným výzkumům, její cíle byly vyšší a v závěrečné zprávě se vedle metodologického zhodnocení klade důraz i na meritorní výsledky a jejich případné uplatnění v řídicí činnosti.

Metodika výzkumu se skládá z dotazníku pro jednotlivce (obsahoval vedle obvyklých dotazů na pracovní a sociální podmínky test osobnostních předpokladů kooperace, test skupinové atmosféry a nezbytné identifikační znaky), sociometrického dotazníku a záznamových archů pro expertní dotazování (polostandardizovaný rozhovor s vedoucím směny, doplněný posuzovacími škálami). Všechna skupinová data — tedy i výsledky sociometrického šetření, včetně kvalitativního posouzení vytvořených sociogramů a vypočítaných indexů — byla zakódována k individuálnímu dotazníku. V první fázi zpracování dat byly údaje tříděny přes jednotlivce, v budoucnu bude datová báze založena na „pasportu“ každé skupiny.

Z hlediska organizace šetření byly potíže především se sociometrickými technikami, protože téměř čtvrtina skupin nebyla v době šetření úplná. Díky zvláštní organizaci práce na dvojbloku figurovaly v sociometrickém šetření některé osoby dvakrát — v tomto směru jsme koncipovali naše šetření zcela záměrně jako netradiční. Přesto se ukázalo, že výsledky sociometrického šetření nelze apriorně podceňovat.

Šetřeno bylo 26 pracovních skupin, pro závěrečnou zprávu byly využity údaje o 22 skupinách a 95 respondentech. Je třeba říci, že zpracování údajů o jedné skupině a jejich zakódování bylo velmi náročné a pracné. Celkově se ovšem způsob zpracování dat (nevyjímaje zakomponované testy) osvědčil.

Výsledky, získané dnes už klasickými sociologickými přístupy, nasvědčují tomu, že pracovníci jsou vcelku stabilizováni, a to na základě postoje k zaměstnání, méně pak na základě postoje k práci a k podniku. V oblasti mezilidských vztahů jsme zjistili celkově dobrou situaci, i když se pracovníci na svoji pracovní skupinu nijak výrazně nefixují.

Šetření individuálněpsychologických předpokladů přineslo vcelku logické výsledky, neboť objem dimenze kontrola převýšil hodnoty dimenze inkluze (potřeba příslušnosti ke skupině). U většiny pracovníků nepozorujeme výraznější diskrepanci mezi chováním vyjadřovaným a vyžadovaným.

Výsledky testu skupinové atmosféry lze stěží komentovat bez znalosti teoretických předpokladů. Celkově je poměrně vysoce hodnocena koheze a satisfakce, poměrně nízké jsou hodnoty skupinových dimenzí, jako jsou kontrola, stratifikace. Zajímavé jsou výsledky korelační analýzy jednotlivých položek testu.

Zkoumání neformálních struktur ukázalo, že strukturace není příliš výrazná.

I když se prakticky nikde neformální struktura nekryje s formální, stejně tak se s ní nedostává do rozporů. Použití posuzovacích škál a techniky expertního dotazování nám umožnilo získat o každé skupině skoro 50 údajů. Je samozřejmé, že ne všechny byly v závěrečné zprávě analyzovány a komentovány, neboť jejich hlavní význam spočívá v perspektivě komparace těchto dat s údaji z jiných elektráren.

I když možnosti statistického testování hypotéz pomocí třídění druhého stupně byly omezené, přinesl výzkum celou řadu zajímavých zjištění, které budeme v příštích etapách dále ověřovat. V závěru zprávy se proto velká pozornost věnovala návrhu dalšího postupu, který by měl zúročit vypracování takto rozsáhlé a komplikované metodiky. Předpokládáme, že vedle aplikačních motivů přinese výzkum cenné poznatky i pro oblast sociologické teorie pracovního kolektivu. Výzkumná zpráva o rozsahu 70 stran přináší tedy jenom první přehledné informace o výsledcích a o použité metodice.

VHČ FF UK č. 49/1980

Předpoklady stabilizace a možnosti
zkvalitnění náboru učňů v n. p. Rudý Říjen
Otrokovice

Zadavatel: n. p. Rudý Říjen, Otrokovice

Odpovědný řešitel: PhDr. Jiří Buriánek

Zahájení prací: srpen 1980

Ukončení prací: duben 1981

Výzkum je součástí širší dohody o sociologických výzkumech v podniku v příští pětiletce. Zahajuje zkoumání na objektu, který představuje hlavní zdroj pracovních sil a který ukazuje na první výsledky dlouhého procesu adaptace nových pracovníků podniku. Bylo provedeno dotazníkové šetření souboru zhruba dvou set učňů, tedy reprezentativního vzorku pro střední odborné učiliště tohoto podniku. Zkoumány byly otázky volby povolání, adaptace na učilišti, názory na práci, na kvalitu výuky, na pracovní prostředí, na péči podniku apod. Orientačně jsme zjišťovali stabilizaci učně a míru jeho identifikace s podnikem. Pozornost jsme věnovali i kvalitě náboru a zhodnocení působnosti jednotlivých prostředků a činitelů náboru.

Metodika výzkumného úkolu byla ovšem širší: bylo provedeno 27 rozhovorů s poradci pro volbu povolání na školách, rozhovory s pracovníky odborů pracovních sil ONV (ve třech okresech), uskutečnily se také rozhovory s mistry, vychovateli, vedoucími provozů a funkcionáři společenských organizací. Navíc byla realizována anketa mezi zaměstnanci podniku a podnikový časopis

byl podroben obsahové analýze. V rámci výzkumu jsme shlédli náborový film, seznámili se s výchovným plánem učiliště a absolvovali několik rozhovorů a besed s odpovědnými pracovníky podniku.

Potvrdily se dřívější poznatky o tom, že rozhodující roli při volbě povolání hraje názor rodičů. Přitom povolání gumař—plastikář nemá v lokalitě příliš vysokou prestiž. Neplatí už skutečnost, že jde o povolání se silnou rodinnou tradicí. Přitom úroveň náboru v podniku je velmi dobrá.

Protože příčinou obtíží při získávání učňů není podnik, ale spíše charakter samotné práce, orientovali jsme sociotechnická opatření na tuto sféru. Největší pozornost jsme věnovali některým detailům, ve kterých je možno dále zlepšovat náborovou činnost. Z hlediska další perspektivy stabilizace učňů nás zajímala otázka postoje ke zvyšování kvalifikace: většina učňů má až neúměrně vysoké aspirace. Ověřili jsme také řadu hypotéz o vazbě mezi stabilizací učně a jednotlivými charakteristikami jeho postavení.

Některé názory učňů na problematiku života na učilišti budou jistě zajímat vedení učiliště a internátu, i zde se vedle pozitivních momentů projeví některé negativní skutečnosti. Názory učňů ovšem ovlivňuje řada objektivních důvodů, mj. i přestavba učňovského školství. Velmi zajímavá je skutečnost, že v hodnotových orientacích této skupiny mládeže nabývají na významu hodnoty spojené s rodinným životem.

Rozsáhlá závěrečná zpráva (cca 140 stran) přirozeně končí přehledem sociotechnických doporučení. Zde se počítalo s tím, že výzkum bude dále pokračovat, a to se zvláštním zřetelem k mladým pracovníkům přímo ve výrobě.

ZÁVĚR

V anotacích zmíněných výzkumných úkolů nebylo uvedeno, že většinou bylo zpracování dat svěřeno počítači. Základem analýzy bylo třídění druhého stupně, tedy v podstatě standardní zpracování dat. Protože některé úkoly budou ještě pokračovat, jistě bude možno rozšířit metody zpracování dat o další postupy.

Aniž bychom chtěli tomuto faktu přikládat nadměrnou váhu, přece jen připomínáme, že ve svém souhrnu představují uvedené výzkumné práce téměř sedm set stránek textu. Za dobu uplynulých tří školních roků tedy vznikl nemalý počet sociologických poznatků, přičemž datová báze je ještě rozsáhlejší — ne všechny údaje se totiž ve výzkumných zprávách objevují. Samozřejmě uvítáme, projeví-li o tyto poznatky i metodologické zkušenosti zájem nejenom studenti oboru, ale i širší odborná veřejnost. Může nás těšit, že nabídka informací je tematicky rozmanitá a že použité metodické postupy představují nejrůznější typy výzkumů — od výzkumů monografického charakteru po poměrně rozsáh-

lá extenzivní šetření; běžné dotazníkové akce byly doprovázeny tu kvalitativními rozhovory, jindy náročnějšími psychometrickými postupy. Také tímto způsobem se chceme vyhnout chladnému profesionálnímu rutinérství a šablonovitosti. Věříme, že si některé prvky našeho přístupu osvojí i studenti, kteří na těchto výzkumech participují.